

Rusça Hukuk Diline Girmiş İslâm Hukuku Terimlerinin Kavramsal Çerçevesi

Leyla Babatürk

0000-0003-3397-8147

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Bişkek, Kırgızistan

ror.org/04frf8n21

leyla.babaturk@manas.edu.kg

Öz

Hukuk dili kendine has terimler ve klişe ifadelerle dolu bir dildir. Dolayısıyla hukuk dilinde günlük hayatta kullanılan kelimeler bile tamamen farklı anlamlar kazanabilmektedir. Bu nedenle dilbilim alanında son zamanlarda hukuk dili bilimi adlı bir bilim dalı ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi çağdaş Rusya ve Türkiye aynı hukuk sistemi uygulamaktadır. Buna rağmen Rusça ile Türkçe hukuk dilleri arasında gerçekleştirilen hukuk çevirisi oldukça zor bir alandır. Çünkü söz konusu alanda kaliteli çeviri yapabilmek için iki ulusal hukuk sistemini, kullanılan terimler ile klişe ifadelerin taşıdıkları anlamları iyi bilmek gerekir. Rusça ve Türkçe hukuk dillerinde kullanılan ortak hukuk terimlerinin sayıca az olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumun sebebi ise Türkçe hukuk dilinin temelinde İslâm hukukunun yatması ve çoğu terimin Arapça kökenli olması sayılabilmektedir.

Rusça hukuk dilinde İslâm hukuku ile ilgili terimlerin kullanılmakta olduğu da görünmektedir. Fakat söz konusu terimlerin alıntılama yoluyla Rusçaya girmesi, taşıdıkları anlamlarda değişmelere yol açabilmektedir. Dolayısıyla yapılan araştırmanın temel amacı, Rusça hukuk dilinde kullanılmakta olan Arapça kökenli terimleri tespit etmek ve onları fıkıh terimleri ile anlam açısından karşılaştırdıktan sonra alıntılanan fıkıh terimlerinin açıklamalarındaki anlam değişmelerini tespit etmektir. Araştırma esnasında belge taraması, karşılaştırmalı analiz ve betimsel analiz gibi dilbilimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Belirtilen araştırma yöntemlerinin yanı sıra anlambilimsel araştırmalarda kullanılan bileşenler analizi ile bağlam analizinden de faydalanılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Rusça hukuk dilinde kullanılan fıkıh terimlerinin büyük bir kısmının fonetik değişikliklere uğradığı tespit edilmiştir. Hatta bazı durumlarda söz konusu değişiklikler fıkıh terimleri arasında terimlerin eşdeğerini bulmayı zorlaştırmaktadır. Bunun dışında Arapça kökenli terimlerin kavramsal çerçeveleri oluşturuldu ve birçok terimin kavramsal çerçevelerinin fıkıh terimlerine göre eksik bilgi içerdiği, bazı terimlerin ise daha çok ansiklopedik açıklamalı bilgi vermek amaçlı hukukî terimler sözlüklerine girdiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku; Rusça Hukuk Dili; Fıkıh Terimleri; Hukukî Terim

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma Rusça hukuk dilinde kullanılmakta olan birtakım fıkıh terimleri ve söz konusu terimlerin Rusça ve Türkçe hukuk dillerinde karşılıkları anlamları ele almaktadır.
- Rusça hukuk diline fıkıh terimleri alıntılama yoluyla girmiş ve birçoğu fonetik değişikliklere uğramıştır.
- Rusça hukuk dilinde kullanılan fıkıh terimlerinin birçoğunun açıklamalarında eksik bilgiler bulunmaktadır.
- Fıkıh terimleri ulusal hukuk sistemini temsil ettikleri için birer kültür ögesi olarak sayılır. Bu nedenle çoğunun Rusça hukuk dilindeki açıklamaları ansiklopedik bilgilerden ibarettir.

Atıf Bilgisi

Babatürk, Leyla. "Rusçadaki İslam Hukuku Terimlerinin Kavramsal Çerçevesi". *Eskiyeni* 55 (Aralık 2024), 1589-1613. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1466165>

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	06 Nisan 2024
<i>Kabul Tarihi</i>	26 Kasım 2024
<i>Yayın Tarihi</i>	20 Aralık 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	4 Nitelikli Eğitim
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

The Conceptual Framework of the Terms of Islamic Law in the Russian Legal Language

Leyla Babaturk

0000-0003-3397-8147

Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Faculty of Literature, Department of Translation and Interpreting, Bishkek, Kyrgyzstan

ror.org/04frf8n21

leyla.babaturk@manas.edu.kg

Abstract

Legal language is a unique form of communication full of technical terms and clichés. Even words used in everyday life can take on completely different meanings in legal contexts. For this reason, a branch of linguistics called legal linguistics has recently emerged in the field of linguistics. Modern Russia and Turkey use the same legal system. However, legal translation between the Russian and Turkish legal languages is a very challenging field. To produce a quality translation in this field, it is necessary to know the two national legal systems, the terms used, and the meanings of the clichéd expressions. It is noticeable that the number of common legal terms used in the Russian and Turkish legal languages is low. The reason for this situation is that the Turkish legal language is based on Islamic law, and most of the terms are of Arabic origin.

There are terms related to Islamic law that are used in the Russian legal language. However, the introduction of these terms into the Russian language through borrowing may lead to changes in their meanings. Therefore, the main purpose of the research is to identify the terms of Arabic origin used in the Russian legal language, to compare them with the fiqh terms in terms of meaning, and to determine the changes in the meaning of the borrowed fiqh terms in the explanations. During the research, linguistic research methods such as document analysis, comparative analysis, and descriptive analysis were used. In addition to these research methods, component analysis and contextual analysis which are used in semantic research were also employed. As a result of the analysis, it was found that most of the fiqh terms in the Russian legal language have undergone phonetic changes. In some cases, these changes even make it difficult to find the equivalent of the terms among fiqh terms. Furthermore, the conceptual frameworks of the terms of Arabic origin were created, and it was concluded that the conceptual frameworks of many terms contain incomplete information compared to the fiqh terms. Some terms are included in the dictionaries of legal terms in order to provide more encyclopaedic explanatory information.

Keywords

Islamic Law; Russian Legal Language; Fiqh Terms; Juridical Term

Highlights

- This study deals with a number of fiqh terms used in the Russian legal language and their meanings in the Russian and Turkish legal languages.
- Fiqh terms have entered the Russian legal language through borrowing, and many of them have undergone phonetic changes.
- Many of the fiqh terms used in the Russian legal language have incomplete information in their explanations.
- Fiqh terms are considered cultural elements because they represent the national legal system. Therefore, the explanations of most of them in the Russian legal language consist of encyclopedic information.

Citation

Babatürk, Leyla. "The Conceptual Framework of the Terms of Islamic Law in the Russian Legal Language". *Eskiyeni* 55 (December 2024), 1589-1613.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1466165>

Article Information

<i>Date of submission</i>	06 April 2024
<i>Date of acceptance</i>	26 November 2024
<i>Date of publication</i>	20 December 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	4 Quality Education
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

İslâm'ın ortaya çıkmasına vesile olduğu özgün bilim dallarından biri, İslâm hukukunun teorisini ortaya koyan fıkıh usulüdür.¹ Fıkıh diğer bilimlerden ayıran özellik ise insanın bulunduğu davranış ile gerçekleştirdiği eylemlerin sonuçlarıyla ilgili hükümleriyle ilgili olmasıdır. Ayrıca fıkıh usulüne göre hukukî bir kurala uymanın Allah'ın emrini yerine getirme gayesi olduğu için ibadet yönü de mevcuttur.² Böylece fıkıh usulünde hükümler, kişinin lehine ve aleyhine olan sorumlulukları bilmesine dayanır ve ilahî irade tarafından belirlenmiş hükümleri ortaya çıkarmak, açıklamak ve yorumlamak “bilmenin” aşamalarıdır.³

İslâm tarihi boyunca binlerce fıkıh kitabı yazılmıştır.⁴ Fakat İslâm hukuku tarihi ile ilgili çalışmalar ancak 16. /20. yüzyılın başında başlamıştır.⁵ İslâm hukuku ile ilgili terminoloji çalışmaları ise fıkıh literatürünün ortaya çıkmasından sonraki dönemlerde başlamıştır. Günümüze ulaşan fıkıh terminolojisi ile ilgili ilk çalışmalar 21. yüzyılda kaleme alınmış ve fıkıh kitaplarındaki nadir ve anlaşılması zor sözcükleri açıklamak gayesini gütmüştür.⁶

Günümüze kadar İslâm hukuku ile ilgili çok sayıda Türkçe bilimsel çalışma yayınlanmıştır. Hatta İslâm hukuku ile ilgili bibliyografya çalışmalarına imza atan bilim insanları⁷ ve makale sistemleri⁸ de mevcuttur. İslâm hukukuyla ilgili Türkçe kaleme alınmış bilimsel yayınlarda yabancı dilde yazılmış çalışmalardan faydalandığını görmek mümkündür. Bu durum Müslüman olmayan bilim insanlarının da İslâm hukukuna dair ilgisinin ve alanı inceleme arzusunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İslâm hukuku ile ilgili yabancı bilim insanlarının kaleme aldığı eserler Rusçaya da tercüme edilmektedir. Bunların arasında Avrupalı bilim insanlarının eserleri göze çarpmaktadır. İlk basımı eski Rus alfabesiyle yapılan Rodolphe Dareste'nin “*İssledovaniya po istorii prava*” (Hukuk Tarihi Araştırmaları) adlı eseri 1880-1887 tarihleri arasında yazarın kaleme aldığı makale ve bildirimlerden ibarettir. Makaleleri arasında İslâm hukuku ile ilgili oldukça ilginç içerikli bir makalesi mevcuttur. Makalede İslam hukukuna duyulan ilginin sadece bilimsel olmadığı, o zamanlarda birçok Avrupa ülkesinde Müslümanların yaşamasından dolayı kültür ve dinlerine göre uygulanan kanunların dokunulmazlığa ihtiyaç duyulduğuna (en azından aile ile ilgili olanlara) değinmektedir. Hatta Rusların bu

¹ Mehmet Boynukalın, “Fıkıh Usulünde Şart Kavramı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (Mart 2014), 7.

² Vahap Ovacı, “İslam Hukukunun Karakteristik Özellikleri”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (Temmuz 2016), 74.

³ Talip Türcan, “Fıkıhtan İslâm Hukukuna”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005), 11.

⁴ A. Cüneyd Köksal, “Fıkıh Düşüncesinde Fiil Kavramı ve Hiss-Şer'î Fiil Ayrımı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2010/1), 2.

⁵ Kemal Yıldız – İlyas Yıldırım – Oğuzkağan Demir, “Türkçe Telif Edilen Fıkıh/ İslam Hukuku Tarihi Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/24 (2014), 129.

⁶ Davut Eşit, “İlk Fıkıh Usulü Sözlüğü: el-Hudûd Fi'l-Usûl”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Güz-2019), 360-361.

⁷ Tarih boyunca İslâm hukuku ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bk. Kemal Yıldız – İlyas Yıldırım – Oğuzkağan Demir, “Türkçe Telif Edilen Fıkıh/ İslam Hukuku Tarihi Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/24 (2014), 127-145; Hasan Özket, “On Dokuzuncu Asır İslâm Hukuk Usulü Çalışmaları (1800-1923)”, *Kilitbahir* 23 (Eylül 2023), 96-124.

⁸ Bk. Koç Üniversitesi (KÜ), “Türk Hukuk Kaynakları” (Erişim 01 Nisan 2024); Türkiye Makaleler Bibliografisi (TMB), “İslam Hukuku” (Erişim 01 Nisan 2024).

uygulamaya Kafkaslarda başladığı, Fransız bilginlerin İslâm hukukunu Osmanlı İmparatorluğunda ve İran'da öğrendiğini belirtmektedir.⁹ R. Dareste'e göre Kur'ân'da medeni hukuk ile ilgili tam anlaşılmayan, karmaşık, bazen de çelişkili ifadeler mevcuttur. Bu karmaşık ifadeler temelinde Hicrin ilk iki asrında İslam hukukunun yasama organı tarafından değil ulema ve İslâm bilginleri tarafından oluşturulmuştur. Yazara göre İslam hukukunun kurucuları 2./8.-3./9. yüzyıllarda yaşamış dört İslâm bilginidir. Hatta yazar onları Roma hukuk kurucularına benzetir ve ekol oluşturduklarını belirtir.¹⁰

Görüldüğü gibi çok eski zamanlardan beri İslâm hukukuna karşı duyulan merak, farklı dillerde kaleme alınmış bilimsel kaynakların Rusçaya tercüme edilmesini gerektirmiştir. Günümüzde de söz konusu tercüme faaliyetleri devam etmektedir. Örnek olarak Amerikalı Arabist ve İslâm bilgini Bernard J. Weiss'in 2006'da yayımlanan "*The spirit of Islamic Law*" (İslâm Hukukunun Ruhü) adlı eserinin 2008'de Rusçaya çevrilip yayımlanması gösterilebilir.¹¹ Bu eser, dünyadaki hukuk sistemlerinin doğasını açıklamayı hedefleyen "*Spirit of the Laws*" (Hukukların Ruhü) serisinin beşinci kitabıdır. Bunun yanı sıra günümüzde Rusçaya sadece Avrupalı bilim insanların eserlerinin tercüme edilmediğini belirtmek gerekir. Tercüme edilen eserler arasında Fahrettin Atar'ın 1988 yılında yayımlanan ve 2009 yılında Rusçaya tercüme edilen "Fıkıh Usûlü" adlı eseri¹² dikkat çekmektedir. Bu durum Türk bilim insanlarının güvenilir bilimsel kaynak oluşturduklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kanaatimizce Rusça ve Türkçeyi iyi bilen teoloji uzmanlarının daha çok Türkçe hazırlanmış bilimsel kaynağın Rusça okur kitlesine tanıtılması için çok çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Çarlık Rusya zamanında İslâm hukuku ile ilgili bir Avrupalı bilginin kaleme aldığı eser Sankt-Petersburg'da 1866'da yayımlanmıştır. Bu eserin birinci bölümünde İslâm hukukunun özelliklerinin diğer hukuk sistemlerindekiyle karşılaştırılması yapıldıktan sonra kitabın temel konusu "miras alma hakkı" ele alınmıştır.¹³ Bu nedenle söz konusu kitabın medenî hukuk ve karşılaştırmalı hukuk bilimi alanları için oldukça değerli bir bilimsel kaynak niteliğinde olduğunu belirtmek gerekir. Rus bilim insanlarının da İslâm hukukuna karşı Çarlık Rusya zamanından beri ilgi duyduğu bilinmektedir. Bunların arasında N. P. Ostroumov'un çalışmaları dikkate değerdir. Yazarı olduğu "*İslamovedeniye: Şariat po şkole (mazhabu) Abu Hanifi*" (İslâm Bilimi: Ebu Hanife Mezhebine Göre Şariat) adlı eserde İslâm hukukundaki yargı sistemi ile ilgili konulara değinmiştir.¹⁴

Sonraki dönemlerde ise İslâm hukukunun çeşitli alanları ile ilgili birçok Rusça bilimsel kaynak yazılmıştır. Bu durumunun sebebi ise özellikle eski SSCB'ye girmiş ülkelerin vatandaşlarının büyük bir kısmının Müslüman olup dinlerine karşı duydukları ilgi neticesinde bilimsel araştırmaların yapılmasıyla ve Rusya'da karşılaştırmalı hukuk dilbilimi anabilim dalının oldukça gelişmiş olmasıyla açıklanabilir. İslâm hukuku ile ilgili bilimsel araştırmalar yapıp Rusça bilimsel yayın yapanlar arasında Prof. Dr. Leonid Syukiyaynen ön

⁹ Rololphe Dareste, *İssledovaniya po istorii prava* (Moskva: Knijnij dom "Librokom", 2012), 47.

¹⁰ Rololphe Dareste, *İssledovaniya po istorii prava*, 48-49

¹¹ Bernard Dj. Vays, *Duh Musul'manskogo prava. Usul al-fikh* (Moskva-Sankt-Peterburg: Dilya, 2008).

¹² Fahrettin Atar, *Il'm usul' al-fikh. Nauka ob islamskoy yurisprudentsii*. (İslamhouse, 2009).

¹³ Baron Tornau, *Musul'manskoe pravo, Vıpusk perviy. O prave nasledstva po zakonu* (Sanktpeterburg: Vtoroe otdelenie sobstvennoy E.P.V. Kantselyarii, 1866).

¹⁴ Aitmammat Kariev, "Çarlık Rusya Şarkiyatçısı Nikolay Petroviç Ostroumov (1846-1930) ve İslam Hukuku Alanındaki Çalışmaları", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Haziran 2019), 164-165.

plana çıkmaktadır. Yazarın kaleme aldığı birçok bilimsel makalenin¹⁵ yanı sıra 1986 yılında yayımlanan “*Musulmanskoye Pravo. Voprosı teorii i praktiki*” (İslâm Hukuku. Kuram ve Uygulama Meseleleri) adlı eserinde İslâm hukukunu doğası, kaynakları, yapısal özellikleri, alanları, alanlar ile ilgili klasik kuramlar ve çağdaş uygulamaları gibi konular Kur’ân-ı Kerim’den alıntılar eşliğinde incelenmiştir.¹⁶ Bu açıdan söz konusu eser Rusça hukuk diline girmiş terim ile kavramların doğru algılanması için büyük öneme sahiptir. Sovyetler döneminde makale divanı olarak yayımlanan “*Musul’anskoe pravo (struktura i osnovnie instituti)*” İslâm Hukuku (Yapısı ve Temel Hukuk Enstitüleri) adlı kitabın editörlüğünü de L. Syukiyaynen yapmıştır.¹⁷

İslâm hukuku ile ilgili Rusça bilimsel araştırmalar yapanlar arasında N. Bizyukov da dikkat çekmektedir. Yazar, “*Yuridicheskiye ulovki v islamskom prave: put’ ot Srednevekov’ya do XXI veka*” (İslam Hukukunda Yasal Hileler: Ortaçağdan 21. yüzyıla) adlı makalesinde İslâm hukukundaki ilk yasal hileler fetvalarının Abbasiler zamanında çıktığını ve Hz. Muhammed (s.a.s.) ile Sahabiler zamanında olmadığını belirtmekte, hilelerin sınıflandırılması ile ilgili bilgi vermekte ve farklı alanlarda uygulanan hilelerin örneklerini vermektedir.¹⁸ İslâm hukuku ile ilgili bilimsel yayınlar arasında bibliyografik çalışma maalesef bulunamadı. Fakat İslâm hukukunun çeşitli konularıyla ilgili makalelere veri tabanları aracılığıyla ulaşmak mümkündür. Bu nedenle İslâm hukukuyla ilgili yapılmış ve Rusça kaleme alınmış bilimsel çalışmaların incelenip değerlendirilmesi, hatta Türkçe yazılmış olanlarla kullanılan kaynaklar, ele alınan konular ve farklı bakış açılarından karşılaştırılması ilginç olacaktır.

1. Hukuk Dili

Bilindiği gibi her dilin kendine has özellikleri vardır. Dil denildiğinde insanların iletişim kurmak üzere kullandıkları araç anlaşılmaktadır. Fakat insanların yaşı, eğitim seviyeleri ve uzmanlık alanları iletişim kurmada önemli yere sahiptir. Bu nedenle her meslek alanının uzmanları tarafından kullanılan “özel meslekî” bir dil vardır. Bu kavram aslında belirli bir grup insanın bilgi alışverişi gerçekleştirmek üzere kullandığı kodlar sistemidir. Burada ilk bakışta sıradan olarak kabul edilebilen sözcükler yeni anlamlar kazanabilmektedir. Hukuk dili de böyle bir sistemin güzel bir örneğidir.

Hukuk dili, hukuku dile getirme ile ilgili olduğu için hukuk uygulama yönteminin en etkin faktörüdür.¹⁹ Hukuk dili, hukuk alanında farklı amaçlarla kullanılan hukuk uzmanlarının iletişim aracıdır da denilebilir. İ. Alekseeva’ya (2001) göre hukukî metinler hem bilimsel hem teknik metinlerin özelliklerini taşır.²⁰ En önemli özelliği ise sözdizimi

¹⁵ Leonid Syukiyaynen’in kaleme aldığı makalelerin bazıları için bk. Leonid Syukiyainen, “İslamskoye pravo v pravovih sistemah musul’anskikh stran: ot doktrini zakonodatel’stvu”, *cyberleninka* (Erişim 03 Aralık 2023). ; Leonid Syukiyaynen, “İslamskoye pravo: vzaimodeystvie yuridicheskogo i religioznogo načal”, *Ejgodnik libertarno-yuridicheskoy teorii* 1(2007), 97-107; Leonid Syukiyaynen, “Obşçie printsıpy fikha kak otrajenie yuridicheskikh osobennostey islamskogo prava”, *Pravo, Jurnal vişşey şkoli ekonomiki* 3 (2018), 50-80.

¹⁶ Leonid Syukiyaynen, *Musulmanskoye Pravo. Voprosı teorii i praktiki* (Moskva: Nauka, 1986).

¹⁷ *Musul’anskoe pravo (struktura i osnovnie instituti)*, ed. L. Syukiyaynen. (Moskva: Institut gosudarstva i prava Akademiyi Nauk SSSR, 1984).

¹⁸ S. N. Bizyukov, “Yuridicheskiye ulovki v islamskom prave: put’ ot Srednevekov’ya do XXI veka”, *Pravo, Jurnal Vişşey ekonomiki* 3 (2014), 31-54.

¹⁹ İ. Meşkova, “Tehnika perevoda yuridicheskikh tekstov i yuridicheskaya lingvistika”, *Vestnik RUDN Seriya: Yuridicheskoye Nauki* 4 (2011), 219.

²⁰ İ. Alekseeva, *Professionalnyy trening perevodçika* (Sankt-Petersburg: SOYUZ, 2001), 216.

açısından belirli cümle yapılarının ve klişe ifadelerin yanı sıra bolca hukuk terimi içermesidir. N. Golev'e (1999) göre hukukî metinleri içerdiği terim yoğunluğu açısından dört gruba ayırmak mümkündür: Birinci grup en fazla hukukî terim içeren metinlerdir. Mesela, mahkeme kararı, yasa metni vs. Bir sonraki gruba günlük hayatta kullanılan kelimelerin kullanıldığı metinler (resmî yazışmalar vs.) girer. Son iki gruba en az hukuk terimi içeren ve vatandaşların hukuk dilini bilme ve algılama potansiyelini yansıtan metinler girer.²¹

Hukukî dilbilimsel araştırmaların evrenini dil ile hukukun etkileşimi, örneklemini ise dilin hukukî yönleri oluşturmaktadır.²² Hukuk dil bilimi hem dilbilimsel sorunları hem de hukukî sorunlarla ilgilendiği için multidisipliner bir özelliğe sahip olan dilbilimin bir dalıdır. Hukuk dilinin dil bilimsel açıdan incelenmesi daha çok yasaların doğru anlaşılması, algılanması ve resmî belgelerin düzenlenmesi ile ilgilidir. Vatandaşların hukukî metinleri doğru algılayabilmeleri için mutlaka hukuk sözlükleri hazırlanıp kamuya sunulur.²³

Rusya ile Türkiye aynı hukuk sistemini uygulamaktadır. Bu durum ilk bakışta Rusça ve Türkçe hukuk dillerinde kullanılan terimlerin büyük bir kısmının ortak olabileceği yönünde bir algı oluşturabilmektedir. Fakat Rusça ve Türkçe hukuk dilleri, sadece sözdizimi ve üslup açısından farklılık göstermekle kalmaz ayrıca terim alanında da birbirinden oldukça farklılık gösterir. Sebebi ise Türkiye'de uygulanan hukuk sisteminin temelinde İslâm hukukunun yatması sayılabilir.

İslâm hukuku, İslâm dininin ortaya çıkmasından sonra farklı yapılar içerisinde şekillenen ve yorumlama ile akıl yürütme esasları temelinde hüküm koymaya dayanan bir hukuk sistemidir. İslâm hukukunda hükümlere İslâm hukukunun temel iki kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in lafızlarını yorumlayarak ya da İslâm hukukçularının, ön bilgilere dayanarak yeni bilgi tertipleyerek koyulur.²⁴ Klasik fıkıh usulünün şer'î delillerin hiyerarşik sıralaması Kitap, Sünnet, icmâ' ve kıyâs mevcuttur. Fakat ilk Kur'an ile Sünnet'in birer yazılı metnin (nass) Arapça yazılmış olmasından dolayı lafızları doğru algılamadan nasları doğru anlamak ve anlamlandırmak mümkün değildir.²⁵ Çünkü farklı bağlamlarda aynı kelime farklı anlamları karşılamak üzere kullanılabilir. Böylece kelimelerin çok anlamlılığı (polysemy) yabancı dildeki sözlü ya da yazılı bir metnin doğru algılanmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle karşılaştırmalı dilbilimde kelimelerin çok anlamlılığı (polysemy) en önemli konulardan biridir.

Yukarıda belirtilen olgu, fıkıh usulünün de temel meselelerinden biri olmasına rağmen meseleyi derinden inceleyen özellikle Türkçe yazılmış literatür maalesef fazla bulunmamaktadır.²⁶ Fakat çok sayıda fıkıh terimleri sözlükleri hem kitap halinde hem de internet aracılığıyla kolay ulaşılabilir uygulamalar halinde günümüzde sıkça

²¹ N. Golev, "Postanovka problem na stike yazika i prava", *Yurilingvistika-1. Problemi i perspektivi* (1999), 4-11.

²² Meşkova, "Tehnika perevoda yuridiceskih tekstov i yuridiceskaya lingvistika", 221.

²³ Günümüzde insanlar geleneksel sözlüklerin yanı sıra internet aracılığıyla kolaylıkla ulaşılabilen sözlükleri kullanmayı tercih etmektedirler. Türkçe hukuk sözlüğü için bk. Türk Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı (TCAB), "Hukuk Sözlüğü" (Erişim 11 Ocak 2024); Rusça hukuk sözlüğü için bk. Natsional'nyı Tsentr Pravovoy İnformatsii Respubliki Belarus' (NTPİRB), "Yuridiceskiy Slovar" (Erişim 10 Mart 2024).

²⁴ Nurettin Şentürk, "İslam Hukuku İle Modern Hukukun Karakteristik Özellikleri ve Birbirinden Yararlanma İmkânı", *İlahiyat* 7 (Haziran 2022), 155-165.

²⁵ Mahmut Samar, "İslam Hukuk Usulünde Müşterek Lafzın Manaya Delaletine Dair Tartışmalar", *Eskiye* 42 (Eylül 2020), 963-964.

²⁶ Mahmut Samar, "İslam Hukuk Usulünde Müşterek Lafzın Manaya Delaletine Dair Tartışmalar", 961-984.

kullanılmaktadır. Terimleri diğer kelimelerden ayıran temel özellik ise genellikle tek anlamlı olmalarıdır. Bu durum akraba olmayan iki dili kapsayan araştırmayı büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır.

Yapılan araştırmanın temel amacı, Rusça hukuk diline girmiş İslâm hukuku ile ilgili terimlerin anlambilimsel analizini gerçekleştirip anlam kayıpları ile değişmelerini tespit etmektir. Böylece Rusça hukuk diline hangi kavramların hangi anlamları karşılık üzere alıntılandığını belirlemek, tespit edilen terimlerin fıkıh terimleri sözlüğündeki anlamlarıyla karşılaştırmak, anlam kayıplarını tespit etmek ve çağdaş Türk hukuk dilinde kullanılıp kullanılmadığını göstermektir.

Araştırmanın evrenini günümüzde kullanılmakta olan ve terimlerin Rusça açıklamalarını içeren iki *Büyük Hukuk Sözlüğü*²⁷ ile İslâm hukuku ile ilgili terimleri içeren sözlükler²⁸ ve ansiklopediler²⁹ oluştururken, örneklemini Rusça hukuk diline girmiş Arapça ve Farsça kökenli terimler oluşturmuştur. Tespit edilen terimlerin anlam bilimsel analizi yapıldığı için araştırmada betimleme, karşılaştırmalı analiz, nicel ve nitel araştırma yöntemleri gibi genel bilimsel araştırma yöntemlerinin yanı sıra anlam bilimsel araştırmalarda kullanılan bileşenler analizi ile dağılım analizi kullanılmıştır.

2. Bulgular

Yapılan araştırmada Rusça hukuk dilinde kullanılan ve terimler sözlüğüne giren toplam 46 Arapça ve Farsça kökenli terim tespit edilebilmiştir. Söz konusu terimleri, ana dili Rusça olanların terimleri algılamaları açısından 2 gruba ayırmak mümkündür: 1) Alıntı olduğu bilinmeyen terimler; 2) Yabancı kelime olarak algılanan terimler. İlk gruba giren terimleri de kendi aralarında yapısına göre ayırmak mümkündür: Kelime şeklinde olanlar ve kelime grubu şeklinde olanlar. İlk gruba giren terimlerin büyük bir kısmı (*tara/ambalaj, admiral/amiral, kandalı/zincir ve avariya/kaza*) günlük Rusçada kullanılmakta ve İslâm hukuku ile ilgili değildir. Rusça hukuk diline kelime grubu şeklinde girenler kavramların bütünü İslâm hukuku ile ilgilidir.³⁰

Yukarıda belirtilen terimlerden ambalaj anlamındaki *tara* terimi ile ilgili iki sözlükte değişik açıklamalar tespit edilmişti. V. Trofimov sözlüğünde *tara* sözcüğünün malın taşıma esnasında koruyan bir ambalaj olduğu belirtilip ambalaj ile ilgili tarafların yükümlülüklerinden bahsetmektedir.³¹ Ayrıca V. Trofimov'un sözlüğünde terimlerin etimolojisi ile ilgili bilgi de bulmak mümkündür. Mesela, *kabala* ve *tara* sözcüklerinin Arapça kökenli olduğunu ve Rusçaya İtalyanca aracılığıyla (İtalyanca *tara*<Arapça *tarha* “atılan şey”) kazandırıldığını görebiliriz. A. B. Borisov sözlüğünde ise sözcüğün aynı kelimedenden geldiğini

²⁷ V. Trofimov, *Bol'şoy yuridiceskiy slovar'*, ed. A. Mal'ko. (Moskova: Prospekt, 2009); A. Borisov, *Bol'şoy yuridiceskiy slovar'*. (Moskova: Knijny mir, 2010).

²⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2005); Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Nizamiye Yayınları, 2016); Abdurrahman Candan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku I*, ed. Bülent Akot (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020); Mehmet Selim Aslan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku II*, ed. Bülent Akot (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020).

²⁹ Cengiz Kallek, “Kabale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/10-12; Fahrettin Atar, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/66-69; Hüseyin Esen, “Zina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/440-444; Tüncer Başoğlu, “Tâ'zır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/198-202.

³⁰ Trofimov, *Bol'şoy yuridiceskiy slovar'*, 309, 384, 472, 608.

³¹ Trofimov, *Bol'şoy yuridiceskiy slovar'*, 551.

fakat *tarha* sözcüğünün Arapçada “çıkarma işlemi” anlamında olduğunu ve söz konusu terimin iki anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Terimin ilk anlamı: ürünü saklamak, taşımak veya paketlemek için kullanılan ambalaj, ikincisi ise brüt ile net arasındaki farkı gösteren ambalaj ağırlığıdır.³² İki sözlükte Arapça sözcüğün farklı şekilde Rusçaya aktarılması, bu sözcüğün değişik bağlamlarda birden fazla anlamı karşılayabildiğini göstermektedir. Fakat iki sözlükteki anlamları arasında anlam bilimsel bağ kurulabildiğini de belirtmek gerekir.

Yapılan araştırmada Rusça hukuk dilinde kullanılan toplam 42 tane İslâm hukuku ile ilgili terim tespit edilmiştir. Alıntılama yolu açısından söz konusu terimleri iki gruba ayırmak mümkündür: Transkripsiyon yoluyla ve açıklama yoluyla alıntılananlardır. Terimlerin büyük bir kısmı transkripsiyon yoluyla Rusça hukuk diline kazandırılmıştır. Bunun sebebi ise bizce İslâm hukuku terimlerinin Rus kültüründe karşılığı bulunamayan kavramları temsil etmesi sayılabilir. İslâm dininde hukukî anlam taşıyan ya da İslâm kültürü ile ilgili olan birtakım kavramların Hristiyanlıkta ve Rus kültüründe karşılığı mevcut değildir. Böyle durumlarda diller genellikle transkripsiyon yoluyla yeni kavramı karşılayan kelimeyi alıntılar ve açıklama getirir.

Bazı kavramlar ise kelime grubu halinde karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, dinî terimlerin taşıdıkları derin anlamlar Rusça dinî terimleri karşılamamaktadır. Çünkü İslâm ve Hristiyanlık dinlerinde ortak kavramlar evrenseldir ve bu nedenle iki din mensuplarının bilincinde aynı ya da benzer çağrışımlar uyandırmaktadır. Mesela, cennet, cehennem, melek, ölüm, ahiret vs.

Rusça hukuk diline girmiş ve çağdaş Türkçe hukuk dilinde terim olarak kullanılan sadece iki terim tespit edilmiştir: *şirâ* (satış, alışveriş) ve *Mecelle* (İslâm dünyasının ilk medenî kanunu).³³ Belirtmek gerekir ki ikincisi Rusça hukuk diline tek kelime halinde girmişken Türkçe hukuk dilinde bir kanunun adı olarak kullanılan bir terimin içinde geçmektedir.³⁴ Fakat hem Rusça hem Türkçe hukuk terimleri sözlüklerinde anlamsal bir değişiklik tespit edilememiştir. Bununla birlikte Borisov Türkiye’de 1926 yılına kadar Medenî kanun işlevini üstlendiğini ama Ürdün, İsrail ve Kıbrıs’ta Mecelle’nin etkisinin bir açıdan hâlâ devam ettiğini belirtmektedir.³⁵ Söz konusu medenî kanun Türkiye Cumhuriyeti’nde 57 yıl boyunca kullanıldığı gibi İslâm ülkelerindeki kanunlaşma hareketlerini de derin etkilemiştir.³⁶ Bize göre farklı dillerde hazırlanan sözlüklerdeki anlam farkı oldukça önemli bilgi içermekte ve Rusça sözlük kullanıcılarına doğru bilgi aktarmamakla birlikte eksik bilgi içermektedir.

Rusça hukukî terimler sözlüğüne girmiş İslâm hukuku ile ilgili terimleri temel 5 gruba ayırmak mümkündür:

2.1. Fıkıh Terimleri ile Anlam Açısından Eşdeğer Olan Terimler

Bu gruba daha çok idari görev ile özdeşleştirilen ve Rusça hukuk diline bazı fonetik değişikliklerine uğrayarak alıntılanan terimler girmektedir: vezir, sultan, emîr, muftiy

³² Borisov, *Bol’şoy yuridiçeskiy slovar’*, 741.

³³ Söz konusu terimleri ile daha detaylı bilgi için bk. Ahmet Akman, “İslam Hukuku, Mecelle ve Türk Hukukunda Beğenme Şartıyla Satış Üzerine Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (Mayıs 2022), 211-46.

³⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 175.

³⁵ Borisov, *Bol’şoy yuridiçeskiy slovar’*, 400.

³⁶ Candan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku I*, 349.

(müftü), halif/kalif (halife), halifat (halifelik). Terimlerin iki dilde de anlam açısından eşdeğer olduğu tespit edilmiştir. Fakat İslâm hukukunda idari görevin dışında hukukî süreçlerle de ilgilenen ve İslâm hukukunun merkezî kavramlarından biri olan fetva kavramıyla yakından ilişkili olan bu terimlerin fıkıh ilminde karşıladıkları kavramlar Rusçaya hiç aktarılmamıştır. Mesela, halife olmanın şartlarından, halife olma yollarından, genellikle seçim yoluyla halife olduğundan ama tarihte halifelikğin istila yoluyla da ele geçirildiğinden³⁷ hiç bahsedilmemektedir. Benzer bir şekilde müftü teriminin müçtehit terimiyle bağlantılı olduğu,³⁸ mezheplerin ortaya çıktıktan sonra³⁹ taklit dönemlerinde müftülük makamının tahsis edildiğinden⁴⁰ de bahsedilmemektedir. Bunun gibi nice önemli bilgilere Rus hukukçuların kolayca ulaşamaması büyük bir eksiklik olarak kabul edilebilir.

2.2. Rusçada Anlamı Eksik Verilmiş ya da Anlam Değişikliğine Uğramış Olan Terimler

Bu grup sayıca en kalabalık terimler grubudur. Rusça hukuk diline girmiş İslâm hukuku ile ilgili terimlerin “*Büyük Hukuk Sözlüğü*nde” verilen anlamları çoğu zaman terimin taşıdığı derin anlamları ve kültürel özellikleri yansıtmamaktadır. Bu kalabalık gruba giren terimleri de alt gruplara ayırmak mümkündür:

Peygamber (s.a.s.) ile ilgili olanlar: Sünnet ve şerif (şerifli) terimleri Rusça hukuk diline girmiştir. *Sünnet*⁴¹ terimi Rusça hukuk diline “sunna” şeklinde alıntılanmış ve kısaca ansiklopedik bilgi verildikten sonra Kur’ân ve hadisler ile birlikte Müslümanların dini kanununun temelini oluşturduğu belirtilmiştir.⁴² Verilen bilgi içerisinde sünnetin iki çeşit (sünnet-i gayrî müekkele ile sünnet-i müekkele) olabildiği, hatta terimin literatürde birkaç farklı anlamda kullanılabildiği⁴³ belirtilmemiştir. Rusça hukuk dilindeki *şerif* terimi, hem İngilizceden alıntılanan kavramı hem de Arapça kökenli *şerifli* teriminin kısaltılmış şeklini karşılamaktadır.⁴⁴ Anlam açısından herhangi bağ olmayan iki terim bir madde başında yer almaktadır. Arapçadan alıntılanan *şerif* teriminin anlamı “peygamber (s.a.s.) soyundan gelenler” olarak açıklanmakta, fakat fıkıh terimleri sözlüğündeki gibi Fatıma’nın soyundan gelenler olarak belirtilmemektedir.⁴⁵ Dolayısıyla söz konusu terimin anlamını verirken genelleme yapıldığı aşikârdır. Bize göre anlam açısından herhangi bir bağ olmayan ve farklı dillerden alıntılanan iki terimin (şerif/şerifli) fonetik açıdan Rusçaya benzer şekillerde girse bile bir madde içerisinde alınması başlı başına yanlıştır. Muhtemelen terimlerin dinî boyutunu yansıtmak gayesi değil de Rus hukukçuları için temel bilgi aktarmak gayesi güdülmüştür.

İslâm dini ile ilgili olanlar: Zekât terimi Rusça hukuk diline “zakat” şeklinde girmiş terimin Müslümanların günümüzde gönüllülük esasına dayalı olan “arınma” vergisi olduğu

³⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 175.

³⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 415.

³⁹ İslâm dininde mezhepler hakkında bk. Hasan Gümüşoğlu, *Fikhî Mezhepler Tarihi. İctihâd-Taklid-Teflik*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.

⁴⁰ Candan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku I*, 205.

⁴¹ İslâm hukukunda sünnetin önemi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Mehmet Çağlayan, *İslam Hukukunda Sünnetin Yeri*, (İstanbul: İhtar Yayıncılık, 1999); Abidin Sönmez, “Sünnetin İslâm Hukukundaki Yeri ve Önemi”, *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/37 (Temmuz 1979), 7-54.

⁴² Trofimov, *Bolşoy yuridiceskiy slovar*, 540.

⁴³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 515.

⁴⁴ Trofimov, *Bolşoy yuridiceskiy slovar*, 609.

⁴⁵ *Dini Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2009), 315.

belirtilmektedir.⁴⁶ Oysa *zekât*, İslâm toplumunda zengin Müslümanların diğerlerine yardım etme biçimidir ve onlar için farzdır.⁴⁷ Fakat *zekâtın* İslâm'ın beş temel şartlarından biri olduğundan bahsedilmediği gibi belirli maddi düzeyin üstünde olanlardan alındığına⁴⁸ dair bilgi de eksiktir. *Zekât* kavramı İslâm hukukunda önemli yere sahiptir. Bu nedenle yabancı kültür mensubu, *zekâtı* sadakadan ayıran açıktan verilmesi özelliğini, mezheplere göre farklı uygulama özelliklerinin mevcut olduğunu, borca karşılık verilemediğini ve farz kılınma sebeplerini⁴⁹ bilirse bize göre terimin geçtiği metinleri daha derin ve doğru algılama fırsatı bulacaktır.

İmam teriminin Rusça hukuk terimleri sözlüğünde “bir toplumun veya devletin başı” anlamına geldiği belirtilmektedir.⁵⁰ Fakat namazda cemaatin uyum sağladığı kişi olduğu⁵¹ dile getirilmemiştir. Böylece söz konusu terimin iki anlam karşılayabildiği ve terimin ilk anlamının tamamıyla İslâm dini ile ilgili olduğu için vurgulanmamıştır. Ayrıca bize göre *imam* ile *halife* terimleri arasında anlamsal bağ da kurulabilirdi. Çünkü iki terim fıkıh terimleri sözlüklerinde benzer anlam (devlet önderi) taşımaktadır.

Fetva teriminin açıklamasını içeren madde ansiklopedik bilgi içermektedir: Bir durumun Şeriat ve Fıkıh açısından değerlendirildiğini, şahsi ya da bir grup fıkıh bilgisinin iradesini yansıtan ve genellikle müftüye başvurduktan sonra verilen bir karar olduğu belirtilmektedir.⁵² Oysa fıkıh terimleri sözlüğünde fetvanın bağlayıcı olmadığı, bir karardan ziyade bir cevap olduğu yazmaktadır.⁵³ Dikkat çeken durumlardan biri de fetvahanelerin olmasından ve hukukî belge hazırlayanlardan hiç bilginin olmadığı gibi bu kavramları karşılayan terimlerin Rusça hukuk diline girmemesidir⁵⁴. Bize göre Rusça hukuk sözlüklerine fetva terimiyle yakından ilişkili başka terimler de girmeliydi. Mesela, fetva kavramı içtihat kavramıyla ilişkili olduğu için iki terim ilk dönemlerde birbirinin yerine kullanılabilirdi. Fakat daha sonra fetva terimi anlam daralmasına uğramış ve “özel ve bölgesel meseleleri ile ilgili” ek anlam kazanmıştır.

İmamet teriminin Rusça hukuk dilindeki tanımı hayli ilginçtir. Söz konusu terimin fıkıh usulünde üç anlamı vardır: İmam olma, imamlık yapmak; önderlik, liderlik, devlet başkanlığı, halifelik; Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm toplumunun dinî ve siyasi liderliği.⁵⁵ Rusça hukuk dilinde ise *imamet* İslâmî teokratik devlet olarak tanımlamakta ve bütün idarî gücün yarı tanrı vasıflarına sahip devlet ve toplum üstünde bulunan günahsız imamın elinde olduğu belirtilmektedir.⁵⁶ Bu tanım *imam* teriminin Rus kültürü

⁴⁶ Trofimov, *Bol'şoy yuridiceskiy slovar'*, 175.

⁴⁷ Nihat Dalgın, “Zekat Hükümleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (Ağustos 2004), 43-72. *Zekât* kavramının bilim insanların farklı açılardan değerlendirmeleri için bk. Necmettin Kızılkaya (ed.), *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları* (İstanbul, 2007).

⁴⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 618.

⁴⁹ Candan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku I*, 157.

⁵⁰ Trofimov, *Bol'şoy yuridiceskiy slovar'*, 196.

⁵¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 248.

⁵² Trofimov, *Bol'şoy yuridiceskiy slovar'*, 586-587.

⁵³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 142.

⁵⁴ Osmanlı Devleti zamanında fetvâhane, müsevvidlerin önemi ve farklı tarih dönemlerindeki benzer görevleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Halis Demir, “Hukûkî Belge Hazırlama Uzmanlarından Birisi Olarak Müsevvid”, *Eskiye* 49 (Haziran 2023), 543.

⁵⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 248.

⁵⁶ Trofimov, *Bol'şoy yuridiceskiy slovar'*, 196.

mensuplarının bilincinde çok farklı çağrışımlar uyandırdığı ve ne kadar yanlış algılandığını göstermektedir.⁵⁷

Hukuk uygulamaları ile ilgili olanlar: Bu gruba çok sayıda terim girmektedir. Hatta aralarında halktan alınan vergiler⁵⁸ ile ilgili ayrı bir grup belirlemek mümkündür. *Aşır* terimi Rusça hukuk diline “uşr/aşur” şeklinde girmiştir. Bu terim “herhangi bir ürünün onda biri şeklinde, bazı durumlarda ise parayla da alınabilen vergi” anlamını karşılamaktadır. Fıkıh terimleri sözlüğünde aynı terimin “Müslüman tacirlerden zekât nispetinde, zimmilerden yirmide bir oranında, yabancı tüccarlardan ise mütekalibiyet esasına göre alındığı” belirtilmektedir.⁵⁹

Âdet terimi de Rusça hukuk diline fonetik değişikliğe uğrayıp “adat” şeklinde girmiştir. Söz konusu terimin “şeriatın zıddı ve daha çok alışlagelmiş olduğu, halk arasında farklı alanlarda (mal mülk, aile vs.) hukuk uygulama şekillerinin toplamı” anlamına geldiği belirtilir. Fakat söz konusu terimin kelime grubu oluşturup hukuk ile ilgili iki terimin (*Adet-i ağnam* (koyun ve keçiden alınan vergi) ve *adet-i gulamiyye* (uşak vergisi)⁶⁰ Rusça hukuk diline girmemesi hayli ilginçtir.

Cizye teriminin açıklaması sadece “bütün gayrimüslim olanlardan (kadın/erkek ayırımı yapılmaksızın) alınan vergi” olarak geçmektedir.⁶¹ Fakat *cizye* fıkıh terimleri sözlüklerinde bir zimmet anlaşması (gayrimüslimin canı, malı ve inanç hürriyeti güvence altında alınır) üzerine alındığı açıklamaktadır. Hatta *cizyenin* kimlerden ve hangi şartlar altında alındığı ile gayrimüslimlere verilen haklar da belirtilmektedir. Aynı şekilde Rusça hukuk sözlüğünde *cizyenin* 1855'te kaldırıldığından ve onun yerine Hristiyan erkeklerden “bedel-i askerî” adlı verginin alındığından da bahsedilmemektedir.⁶² Bize göre bu tür bilgilerin Rusça hukuk sözlüklerine aktarılmaması büyük bir bilgi boşluğu oluşturmaktadır. Çünkü söz konusu vergi gayri Müslimlerin sağlıklı ve güvenli yaşamlarını sağlayabilmek için konulduğu⁶³ gibi uluslararası hukuk alanıyla ilgilidir ve karşılaştırmalı bilimsel araştırmalar için oldukça ilginç bir konudur.

Rusça hukuk diline *diyet* terimi “diyya” şeklinde girmiş ve anlamı öldürülen kimsenin akrabalarına ödenen “para cezası” olarak açıklanmaktadır.⁶⁴ Fakat fıkıh terimleri sözlüklerinde söz konusu terim sadece öldürme suçu işlendiğinde değil, sakat bırakma neticesinde ödenen mal veya para anlamına gelmektedir.⁶⁵ Hatta Rusça hukuk diline *erş* teriminin girmediği tespit edilmiştir. Çünkü bu terim uzuvlara karşı işlenen cinayetlerde, miktarı naslarla belirlenmiş veya takdiri hâkime bırakılmış ödenmesi gereken mal veya para

⁵⁷ İmamet ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hasan Gümüšoğlu, *İslâm'da İmamet ve Hilafet* (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2017).

⁵⁸ İslâm hukukundaki vergi uygulamaları ile ilgili bk. Salih Tuğ, “İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı”, *dergipark* (Erişim 15 Kasım 2023); Ahmet Yurtseven, “İslâm'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Topluma Yansımaları”, *dergipark* (Erişim 02 Aralık 2023) 65-96; Mehmet Erkal, *İslâm'ın Erken Dönemlerinde Vergi Hukuku Uygulamaları* (İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2009).

⁵⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 35-36.

⁶⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 13.

⁶¹ Trofimov, *Bolşoy yuridiçeskiy slovar*, 139.

⁶² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 79.

⁶³ Aslan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku II*, 156.

⁶⁴ Trofimov, *Bolşoy yuridiçeskiy slovar*, 140.

⁶⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 107.

anlamına gelmektedir.⁶⁶ Bizce eşr terimi Rusça hukuk sözlüklerine bir tazminat kavramını karşılıdığı, hatta bazı mezheplerde *diyēt* terimi yerine kullanılabildiği⁶⁷ için mutlaka girmeliydi. Bir ceza türü olarak mağdur ailenin suçluyu affetme durumunda devlet tarafından uygulanabilen *ta'zîr*⁶⁸ kavramı ile ilgili de Rusça hukuk dilinde terim görmek mümkün değildir. Oysa söz konusu ceza türü hâkimin takdirine bırakılan, çocukların bile cezalandırmasında uygulanabilen fakat hukuk tarafından miktarı belli olmayan ceza türüdür.⁶⁹ Söz konusu bilgiler ve cezalar arasındaki farklılığı yaratan özellikler bize göre ceza hukuku açısından büyük önem arz etmektedir ve yabancı kültüre aktarılmalıdır.

İcmâ' teriminin Rusça hukuk dilindeki tanımı, İslâm hukukunun kaynaklarından biri olan saygın müçtehitlerin ortak düşüncesidir.⁷⁰ Fakat fıkıh usulünde *icmâ'*, Hz. Peygamber'in vefatından sonra herhangi bir devirde âlimlerin, dinî bir meselenin hükmü hakkında ittifak etmeleri manasına gelir ve ikiye ayrılır: *sarih icmâ'* ve *sükûtî icmâ'*.⁷¹ Anlam açısından iki terimin farkı, fikir birliğine katılan müçtehitlerin yaşadığı dönem, sayısı ve itirazda bulunup bulunmamasıdır.⁷² Böylece Rusça hukuk diline girmiş terimin anlamının daha çok genelleme sonucunda ortaya çıktığı kabul edilebilir.⁷³ Benzer bir durumu *kâdî* teriminin tanımında da gözlemek mümkündür. Rusça hukuk diline “kadi/kaziy” şeklinde girmiş terim şeriat kanunları temelinde tek başına hem yargılayan hem karar veren kimse ve günümüzde İslâm ülkelerinde hâkimlere verilen ad diye genel anlamda tanımlanmaktadır.⁷⁴ Ayrıca söz konusu terimin devlet tarafından verilen bir görev olduğu, kadı olmak için alınan özel eğitimden ve kadıların devletçe tayin edildiği gibi hususlardan hiç bahsedilmemektedir.⁷⁵ Kadılar günümüzde iki farklı kişinin üstlendiği görevi (hâkimlik ve savcılık) üstlenip hem yargılar hem karar verirlerdi, ayrıca bir emir üzerine buldukları bölgelerde yerel idari işlerle de uğraşırlardı.⁷⁶ Söz konusu terim, anlamı ikincisine göre daha dar olmasına rağmen hâkim terimiyle yakından ilişkili olduğu için taşıdığı derin anlamın ve İslâm hukuk uygulamaları açısından merkezî konumda olduğu için Rusça hukuk sözlüklerinde daha detaylı anlatılmalıydı.

Rusça hukuk diline girmiş ve tanımı genelleme yapılmış bir diğer terim ise *kısâs* terimidir. Sözlükte terimin sadece “şeriat kanunlarına göre cezası belli olan ve işlenen suçta denk gelen ve genellikle kasten adam öldürme ve hayatı uzuvlara karşı işlenen cinayetlerde uygulanan bir ceza, “intikam” diye açıklama getirilmiştir.⁷⁷ Bu açıklamadan Rus kültürü

⁶⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 107.

⁶⁷ Aslan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku II*, 146.

⁶⁸ *Diyēt*, ers ve ta'zîr ile ilgili bk. Hamdi Döndüren, “İslâm'da Yaralama ve Ölümüne Sebep Vermelerde *Diyēt*, Erş Ve Ta'zîr Cezaları”, *Helal ve Etik Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2022), 8; Veli Sırım, “İslâm'da *Diyēt* Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi”, *Tevilat* 4/1 (Haziran 2023), 277-295.

⁶⁹ Aslan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku II*, 154.

⁷⁰ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 191.

⁷¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 225.

⁷² Macit Yüksel, “İcma'nın Siyasî ve Mezhebî Yönü”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1(2020), 253-264.

⁷³ İslâm hukukunda *icmâ'* hakkında detaylı bilgi için bk. Hadi Sağlam, “Şer'î Bir Delil Olma Açısından İcmanın Mahiyeti Hakkında Bir Tahlil”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/2 (2015), 161-174.

⁷⁴ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 216.

⁷⁵ Atar, “Kadı”, 24/66-69.

⁷⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 283.

⁷⁷ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 225.

mensubunun bilincinde şu yargının payda olması gayet doğaldır: “biri yakınımı öldürdüyse, ben de intikamını almak için öldürülebilirim”. *Kısâs*, bir fıkıh terimi olarak, yaralama, sakatlama ve öldürme suçlarında uygulanan ve genellikle misilleme esasına dayanan ceza manasına gelmektedir. Kısasta kul hakkının hâkim olması sebebiyle, mağdur veya yakınlarının affetmesiyle ceza düşer veya mahiyeti değişir.⁷⁸ Böylece söz konusu terim suç ile ceza arasındaki eşitliliği temsil etmektedir. *Kısâsı* had cezalarından ayıran özellik onun kul hakkı olmasıdır. Bu nedenle mağdur taraf *kısâstan* vazgeçebilir, tazminat olarak diyet alabilir ya da affedebilirdi.⁷⁹ *Kısâs*, İslâm ceza hukukunda suçların üç sınıftan (had cezaları, *kısâs* ve *ta'zîr*⁸⁰) biridir ve insanların can güvenliğini sağlayan bir yaptırımdır.⁸¹ Rusça hukuk terimleri sözlüklerine girmiş *had* ve *kısâs* terimlerin açıklamalarında böyle bir sınıflandırma ile ilgili bilgi bulmak mümkün değildir. Oysa bizce bu büyük bir bilgi eksikliği olarak kabul edilebilir. Çünkü İslâm hukukundaki cezalar ile uyguladıklarının bu üç sınıf suç arasında fark göstermektedir.

Kıyas fıkıh usulünde ikiye ayrılır ve birbirine bağlı dört rüknü vardır⁸². Hatta kıyasın mantığa dayalı olduğu ve özel uygulama şartlarının mevcut olması da söz konusudur. Rusça hukuk dilinde terimin tanımında hiçbirinden söz edilmemekte ve sadece İslâm hukukunun kaynaklarından biri olduğu, Kur'ân-ı Kerim ile hadisleri yorumlama olduğu ve sadece müftünün kıyas yapabilme yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir.⁸³ Oysa kıyâsın belli kurallar çerçevesinde işletilebilir olması için belirli şartların sağlanması gerek. Bu nedenle söz konusu mesele ilk dönem usul eserlerinde etraflıca incelenmiştir.⁸⁴ İslâm hukuk uygulamalarında mantığa ve iki kıyâstan doğru yargı çıkarmaya dayalı bir muhakeme şeklinin uygulama özelliklerinin ve diğer İslâm hukuk kaynaklarından farkının Rusça hukuk sözlüklerinde yer alması, Rus hukukçularında İslâm hukuk uygulamaları ile ilgili doğru bir algı oluşturabilirdi.

İslâm hukukunda aile hukuku alanından *mehir* terimi de Rusça hukuk diline girmiştir. Fakat terimlerin çoğu gibi bu terimin açıklaması da genellemeden ibaret ve “evlilik anlaşması gerçekleşikten sonra erkek tarafından kadına ödenen para” diye geçmektedir⁸⁵. Oysa mehrin sadece para olmadığı (mal da olabilir), ileriki zamanlarda ödenebileceği, nikâh esnasında belirlenip belirlenmediğine göre ikiye ayrıldığı ve bir sebepten dolayı mehrin geçersiz sayıldığında kadının başka çeşit mehre hak kazandığından, ödeme şartlarından hiç bahsedilmemektedir.⁸⁶ Rusça hukuk dilinde söz konusu terimin tanımından İslâm ülkelerinde kadınlara değer verilmediği, evliliğin satın alma hususuna dayalı olduğu ve kadın haklarının olmadığı gibi yanlış algılanmaya sebep olabilir. Oysa İslâm dininde aile daima ön planda tutulduğu için mehrin ödenmesinin asıl amacı, aile birlikteliğinin sürekliliğini korumaktır.⁸⁷

⁷⁸ Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 124-125.

⁷⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 302.

⁸⁰ Tâ'zîr cezaları hakkında detaylı bilgi için bk. Başoğlu, “Tâ'zîr”, 40/198-202.

⁸¹ Aslan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku II*, 155.

⁸² Trofimov, *Bol'soy yuridicheskiy slovar'*, 309-310.

⁸³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 225.

⁸⁴ Hüseyin Okur, “Kıyas İşleminde İlet Birliğinin Sağlanamaması Hali: Kıyâs Ma'A'l-Fârik”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 36 (2020), 18.

⁸⁵ Trofimov, *Bol'soy yuridicheskiy slovar'*, 287.

⁸⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 356.

⁸⁷ Hadi Sağlam, “İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?”, *Universal Journal of Theology*, 1 1(2016), 17.

Haraç İslâm hukukunda toprak vergisi anlamına gelmektedir. Rusça hukuk dilindeki açıklama da benzer şekildedir.⁸⁸ Fakat *haraç* genellikle gayrimüslimlerden savaş yoluyla alınan ya da toprakların gayrimüslimlerin elinde bırakılan araziden alınan vergidir.⁸⁹ Bununla birlikte sulh yoluyla alınıp da bir ücret karşılığında sahibinde bırakılan topraklar için de *haraç* tabiri kullanılmıştır.⁹⁰ Gayrimüslimlere bırakılan araziler, toprak vergisi alınma şartları ve miktarı hakkında bilgi V. Trofimov'un Rusça Hukuk Terimleri Sözlüğünde hiç yer almamaktadır. Dolayısıyla *haraç* terimi bütün gayrimüslimlerden alınan toprak vergisi olarak algılanmaktadır.⁹¹ Oysa araziyi işleten Müslüman da olabilirdi ve söz konusu vergi yine de alınırdı, çünkü vergi konulmasının sebebi arazinin sınıfı olmuştur.⁹² Mezhepler arasında arazilerden alınan vergiler konusunda görüş ayrılığı⁹³ göze çarpmaktadır. Bunun gibi oldukça önemli bilgilere Rusça hukuk bilimcilerine kolayca ulaşmadığı hayli üzücüdür.

Diğer kavramlar: ulema, vakf, müctehid terimlerinin de tanımlamalarında Rusça hukuk dilinde bazı anlamsal değişikliklere rastlanmıştır. *Ulema* terimi Rusça hukuk dilinde "Müslümanlarda fıkıh ve Kur'ân bilen şahıslar. Genellikle kadı ya da danışman olanlar" diye tanımlanırken fıkıh terimleri sözlüğünde iki çeşidinden bahsedilmektedir: *ulemayı-amilin* (din hükümlerini yerine getirenler) ve *ulema-yı rusûm* (zahir uleması)⁹⁴. Bu bilgi V. Trofimov'un Rusça Hukuk Terimleri Sözlüğünde eksik kalmıştır. *Vakf* terimi "belirli hayırlı amaçlarda kullanılmak üzere vatandaşlardan alınan mal mülk" olarak tanımlanmaktadır.⁹⁵ Bunun yanı sıra vakıfların çeşitlerinden (Mesela, vakf-ı hayır (fakir öğrencilere yardım etmek için kurulan vakıf)⁹⁶ ve mezhepler arası vakfedenin mülkiyeti açısından farklı yaklaşımların mevcut olmasından⁹⁷ hiç bahsedilmemektedir. Benzer bir şekilde *muctehid* teriminin Rusça hukuk dilindeki açıklaması genellemeden ibarettir.⁹⁸ Müctehid olmak için sağlanması gereken şartlardan bahsedilmediği gibi birkaç derece ve altı grup olduğu belirtilmemiştir.⁹⁹

2.3. Rusça Hukuk Dilinde Farklı Anlamda Kullanılan Fıkıh Terimleri

Mevcut gruba giren terimler hem fıkıh terimleri sözlüğünde hem de Rusça hukuk terimleri sözlüğünde tespit edilmiştir. Fakat bazı fonetik değişikliklerin yanı sıra söz konusu terimlerin iki dilde farklı ve birbiriyle bağdaştırılamayan anlamlarda kullanılması göze çarpmaktadır. Bu gruptaki birinci terim *kabala* terimidir. Rusça hukuk dilinde 6./12. yüzyılda İspanya'da uygulanan ve yapılmış anlaşmalardan alınan vergi anlamını karşılamaktadır. Fıkıh terimleri arasında hem *kabala* hem de *kabale* terimleri mevcuttur.

⁸⁸ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 595.

⁸⁹ Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten* 55/213 (Ağustos 1991), 381-385.

⁹⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 178-179.

⁹¹ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 595.

⁹² Candan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku I*, 247.

⁹³ Aslan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku II*, 157.

⁹⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 586.

⁹⁵ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 59.

⁹⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 596.

⁹⁷ Aslan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku II*, 110.

⁹⁸ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 306.

⁹⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 410-411.

Kabala terimi tahmini yuvarlak hesap anlamını karşılamaktadır. İlk bakışta aynı olan iki terimin anlam açısından eşdeğer olmadığı aşikârdır. Rusça hukuk terimler sözlüklerine hem “*kabala*” hem de “*al-kabala*” şekillerinde girmiştir. Söz konusu terim Trofimov’un sözlüğünde “borç senedi” anlamını karşılamaktadır.¹⁰⁰ A. B. Borisov’un Büyük Hukukî Terimler Sözlüğünde *kabala* sözcüğü iki anlamı karşılayan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk anlamı “genellikle sebebi para borcu olan kölelik şekli” iken ikinci anlamı ise “borç senedir”. Rusya’da bu terimin 14.yy. sonu-15.yy. başında kullanılmaya başlandığı da belirtilmektedir.¹⁰¹ Söz konusu terimin sözlük anlamı “kefil olmak, taahhüt etmek” iken¹⁰² fıkıh terimi olarak “taahhütname, kefalet” anlamını karşılamaktadır.¹⁰³

İki Rusça hukuk terimleri sözlüğünde de *kabala* anlaşmaları terimini görmek mümkündür. Bu terim, iki sözlükte de aynı anlamı karşılamaktadır: medenî hukuk alanında taraflardan birisi için son derece aleyhine olan, haklarını resmen ihlal eden ve söz konusu tarafın özgür iradesini dile getirme imkanı tanımayan durumda dayatılan bir anlaşmadır.¹⁰⁴ Trofimov’un sözlüğünde ayrıca günümüzde kandırılarak yapılan buna benzer anlaşmaların mahkeme tarafından feshedilmesinin mümkün olduğu da belirtilmektedir. Bu da günümüzde kölelik kavramı kalktığı için *kabala* terimi Rus hukuk dilinde “kandırma, dayatma, zor durumda bırakma, mecburiyet” anlamı karşılamaktadır. Bunun delili ise söz konusu anlaşmaların resmî kurumlar tarafından feshedilmesi sayılabilir. Trofimov’un sözlüğünde *kabala* sözcüğünün başka bir sözcük ile kelime grubu (*kabal’nie holopı/kabala köleleri*) oluşturduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu terim “Çarlık Rusya’da 15-18 yy’da para borcu nedeniyle sonradan köle olan insanlar” anlamı taşımaktadır.¹⁰⁵

Bir sonraki terim ise Rusça hukuk diline “urf” şeklinde girmiş *örf* terimidir.¹⁰⁶ Rusçada Müslüman hukukunun kaynaklarından biri ve gelenek göreneklere dayalı olduğu belirtilmektedir. Fıkıh terimi olarak aynı sözcük “âdetler, akl-i selimin iyi gördüğü şey, kabul edilen ve iyi görülen herhangi bir şey” anlamlarını karşılamaktaydı¹⁰⁷. Görüldüğü gibi Rusçada söz konusu terimin doğru kavramsallaştırılması için ek bilgi verilmiştir.

Rusça hukuk diline “amanat” şeklide girmiş *emânet* teriminin de Rusça hukuk dilindeki anlamı fıkıh anlamından farklılık göstermektedir. Söz konusu terim Rusça hukuk dilinde “borç ödenene kadar rehin alınan kimse” anlamında olduğu, hatta eski Rusya’da bile uygulandığı belirtiliyor.¹⁰⁸ Oysa aynı terim fıkıh terimleri sözlüğünde “güvenilir kimsenin yanına bırakılan mal, telef olması halinde tazminle yükümlü olmaz” diye açıklanmaktadır.¹⁰⁹ *Emânet* terimi, İslâm hukukunda teslim akdi anlamı taşır ve maddî haklar, dinî yükümlülükler, hatta ahlâkî ve sosyal kurallar için de kullanılır.¹¹⁰ İslâm hukuk uygulamaları açısından önemli bir terimin Rusça hukuk terimleri sözlüğünde anlam

¹⁰⁰ Trofimov, *Bol’şoy yuridiceskiy slovar*, 21.

¹⁰¹ Borisov, *Bol’şoy yuridiceskiy slovar*, 268.

¹⁰² Kallek, “Kabale”, 24/10-12.

¹⁰³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 281.

¹⁰⁴ Borisov, *Bol’şoy yuridiceskiy slovar*, 268; Trofimov, *Bol’şoy yuridiceskiy slovar*, 215-216.

¹⁰⁵ Trofimov, *Bol’şoy yuridiceskiy slovar*, 216.

¹⁰⁶ Trofimov, *Bol’şoy yuridiceskiy slovar*, 577.

¹⁰⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 424.

¹⁰⁸ Trofimov, *Bol’şoy yuridiceskiy slovar*, 21.

¹⁰⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 119-120.

¹¹⁰ Candan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku I*, 184.

açısından yoksun kalması büyük bir boşluk oluşturup yabancı kültür mensuplarının bilincinde doğru olmayan çağrışımları uyandırabilmektedir.

Mevcut gruba ait kabul edilebilecek iki terim ise daha çok idari görev ile özdeşleştirilen *seyh* (Rusçaya “şah” şeklinde girmiştir) ile *emir* terimleridir. İlki Rusça hukuk dilinde “Müslüman tarikat ya da kabile başı veya köy muhtarı” anlamlarını karşılamak üzere kullanılırken,¹¹¹ fıkıh terimi olarak “bir konuda üstad, hadis ravisi, tarikat lideri” gibi anlamları karşılamaktadır.¹¹² *Emir* teriminin Rusça hukuk terimleri sözlüğündeki açıklamasına göre “prens” sözcüğü ile anlamsal açıdan eşdeğer olduğu belirtilmektedir. Fıkıh terimi olarak ise aynı sözcük “kumandan, savaş ü barış işlerine bakmaya tayin edilen başbuğ” anlamlarını karşılamaktadır.¹¹³

2.4. İslâm Hukuku ile İlgili Olup Ansiklopedik Bilgi İçeren Terimler

Son gruba giren terimleri kendi aralarında iki alt gruba ayırmak mümkündür:

Fıkıh terimleri arasında olan terimler. Bu alt gruba fıkıh terimleri arasında bulunup kısaca tanımlanan terimleri dâhil etmek mümkündür. Fıkıh terimleri sözlüklerinde bu gruba giren terimlerin uzun uzun açıklanmamasının sebebi ise terimlerin doğru algılanması için Türk ulusal hukuk sisteminde ve vatandaşların bilincinde arka plan bilgilerin mevcut olması kabul edilebilir. Bu nedenle Rusça hukuk dilinde kullanılacak olan fıkıh teriminin doğru algılanması için kapsamlı ansiklopedik bilgiye ihtiyaç duyulmuştur. Bu alt gruba *şariat* (şariat), *şariat mahkemeleri* (şariatskiye sudı), *şura ve fıkıh* (fikh) terimleri girmiştir. Söz konusu alt gruba hadd¹¹⁴ terimi de eklenebilir. Çünkü bu madde Rusça hukuk terimleri sözlüğünde oldukça kapsamlı bir maddedir ve daha çok ansiklopedik bilgi içerir. Terimin Rusçadaki temel anlamı “cezaı gerektiren suçlar” olarak nitelendirilebilir. Had olarak sayılan yedi suç Arapça terimlerle değil, Rusçadaki eşdeğerleriyle verilmektedir.¹¹⁵ Muhtemelen bu durum ana dili Rusça olanların söz konusu terimi daha kolay kavramsallaştırılması içindir. Fıkıh terimleri sözlüğünde ise *hadd* teriminin çeşitleri Arapça kelime tamlamalarıyla (hadd-i zina, hadd-i sürb vs.) verilmektedir.¹¹⁶

Fıkıh terimleri arasında bulunmayan terimler. Bu gruba giren terimler sayıca çok değildir ve genellikle Rus kültürüne aykırı hukukî kavramları karşılayan ve açıklayan terimlerdir. Bu gruptaki terimler Rusça hukuk dilinde kelime grubu şeklinde kullanılmaktadır. Bu terimler genellikle İslâm hukukunda da benzer yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Mesela *İslâm hukuku* terimi, Rusça hukuk diline *Müslüman hukuku*¹¹⁷ (musul'manskoe pravo) olarak girmiştir.¹¹⁸

¹¹¹ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 608.

¹¹² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 526.

¹¹³ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 121.

¹¹⁴ Hadd cezaları ile ilgili detaylı bilgi için bk. İbrahim Çalışkan, “İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1-4 (Ağustos 1989), 367-98.

¹¹⁵ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 594.

¹¹⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 166.

¹¹⁷ Günümüzde İslâm hukuku Rusça hukuk eğitiminin olmazsa olmazıdır. Bunun delili olarak Hukuk fakülteleri için Rusça hazırlanan ders kitaplarında ve hukuk ile ilgili bilimsel kaynaklarda İslâm hukukunun ayrı konu olarak ele alınması kabul edilebilir. Detaylı bilgi için bkn. Genadiy Esakov, *Osnovi sravnitel'nogo uguluvnogo prava* (Moskva: OOO İzdatel'stvo Elit, 2007); N. Marçenko, *İstoçniki prava: učeбноe posobie* (Moskva: Norma, 2018); Azamdjon Rahmanov - Abdumuhtor Rahmanov, *İslamskoe pravo: Učebnik dlya Vuzov* (Taşkent: İzdatel'stvo TGYİ, 2003); Mehdi Sanaie, *Musul'manskoe pravo i politika: Učeбноe posobie* (Moskva: İFRAN 2004).

¹¹⁸ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 309.

Sebebi ise İslâm dininin ve *İslâm* teriminin *Müslümanlar* terimine göre daha az kullanılması ve İslâm'ın Müslümanlarla özdeşleştiği gösterilebilir. Trofimov, sözlüğünde Müslüman hukuku maddesinde Müslüman hukukunun dört temel kaynağından bahsederken¹¹⁹ Borisov daha çok Müslüman hukukunun uygulandığı ülkelerden bahseder.¹²⁰ Fakat iki sözlükte de Müslüman hukukunun sadece Müslümanlara uygulandığını ve bazı ülkelerde Müslüman hukukunun yanı sıra Asya ve Afrika ülkelerinde hukuk sistemlerinin yeni kanunlar ile adetler çerçevesinde yenilendiğini belirtilmektedir. Hatta Borisov, *Müslüman hukuku* ve *Müslüman ülkeler hukuku* (*pravo musul'manskih stran*) kavramları birbirinden ayırmak gerektiğini vurgulamakla birlikte Türkiye'nin 1926 yılında tamamıyla Müslüman hukukundan vazgeçtiğini belirtmektedir.¹²¹ Dolayısıyla Rus hukukçuların bilincinde İslâm hukuku uygulamaları ile ilgili yanlış algı oluşabilir. Oysa yukarıda belirtildiği gibi İslâm dünyasının ilk ve en önemli medenî kanunlar kodeksinin uzun süre boyunca kullanılması hukuk geleneğinin birden değiştirilemeyeceğinin bir göstergesidir.

Bu gruba giren diğer terimlerde herhangi bir anlamsal ve yapısal değişikliğe rastlanmamıştır. Rusça hukuk dilinde Müslüman hukukunun çağdaş hukuk sistemlerinden biri olduğu, temelinde Şeriatın yattığı açıklanır ve nerede uygulandığına dair gibi ansiklopedik türden bilgiler verilir. *Kişisel hak* (liçnoe pravo) terimi ise belirli din mensupları arasında (Müslüman ve Hindu) uygulanan dinî hak ve insanın nerede bulunduğuna bakılmaksızın uygulanan hukuk sistemi anlamına gelmektedir.¹²² *Dinî mahkemeler* (religioznie sudı) terimi ise devlet adalet sistemi dışında hukuk uygulama şekli olduğunu belirtir ve örnek olarak Şeriat mahkemeleri gösterilir.¹²³ Hukukî terimler sözlüğündeki bu madde başı daha çok belirli çağrışımlar uyandırmak üzere toplanmış ansiklopedik bilgi içermektedir.

2.5. Rusça Hukuk Diline İşlevsel Analog Olarak Girmiş İslâm Hukuku ile İlgili Terimler

Bu gruba giren terimlerin sayısı fazla değildir. Fakat her biri dinî açıdan “günahı” ya da işlenen günahlar ile ilgili cezayı temsil etmektedir. Mesela, Rusça hukuk diline taşlar atma/taşlama anlamı taşıyan kelime grubu (zabrasıvanie kamnyami) halinde giren terim, *recm* terimidir. Rusça hukuk dilinde söz konusu terimin açıklaması oldukça farklıdır: Şeriat ülkelerinde uygulanan geleneksel ceza şeklidir, çok işkenceli bir şekilde ölüm cezasının uygulanmasıdır.¹²⁴ Görüldüğü gibi, Rusça hukuk dilinde uygulanan cezanın sadece uygulanma şekli ile ilgili bilgi mevcuttur. Hatta açıklamadan “işkence yaparak öldürüyorlar” düşüncesi ortaya çıkabilir. Oysa *recm* terimi, İslâm hukukunda zinâ eden evli erkek ve kadınların taşlanarak öldürülmesi şeklinde uygulanan bir cezadır.¹²⁵ Burada söz konusu terimin diğer dinî kavramla (zinâ) bağlantılı olduğu aşikârdır. Söz konusu terimin taşıdığı anlam çok derindir.¹²⁶ Dolayısıyla terimin tarihî gelişimi, kime ve ne şartlarda

¹¹⁹ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 309.

¹²⁰ Borisov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 400.

¹²¹ Borisov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 400.

¹²² Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 384.

¹²³ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 472.

¹²⁴ Trofimov, *Bol'soy yuridiceskiy slovar'*, 172.

¹²⁵ Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 476.

¹²⁶ Recm cezası ile ilgili detaylı bilgi için bk. Muhammed Key, “İslam Hukukunda Recm Cezasının Sübûtu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ahi Evran İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (Aralık 2023), 21-37.

uygulandığı, İslâm kültürüyle bağlantısı, Kur’ân-ı Kerimde işlenen cezaya karşılık öngörülen cezalar¹²⁷ hakkında yabancı kültür mensuplarına doğru açıklamanın yapılması çok önemlidir.

Teaddüd-i zevcât terimi Rusça hukuk diline “dvoejenstvo/mnogojenstvo” (çift karıllık/çok karıllık) olarak girmiştir. Bir bakıma Rusçadaki terimin açıklaması temel anlamı karşılamaktadır. Fakat İslâm kültüründe bir erkeğin birden fazla eş alması¹²⁸ hususunun özelliklerinden (mesela, yakın akraba olan iki kadını bir nikâh altına toplamak mümkün olmadığı) ve en önemlisi eşler arasında adalet sağlama şartının olduğundan hiç bahsedilmemektedir.¹²⁹ Dolayısıyla bir Rus kültürüne mensup olan kişi İslâm hukukunda her erkeğin dört eş ile aynı anda evli olabileme hakkının olduğunu düşünebilir. Böyle durumlarda yabancı kültür mensuplarında çok evlilik “harem” kavramının eşdeğeri olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla bu terimin taşıdığı derin anlam ve çok evliliğinin İslâm kültüründeki özellikleri ile şartları hakkında yabancı kültür mensuplarına doğru bilgi aktarılması gerekmektedir.

Zina terimi fıkıh terimleri sözlüğünde evlilik dışı cinsel ilişki anlamına gelmektedir. Hatta dinen kesinlikle yasaklanmış büyük günahlardan sayılmaktadır. Fıkıh terimi olarak irade ile yapılan gayri resmi cinsel ilişki diye açıklanmaktadır.¹³⁰ Rusça hukuk diline aynı anlam taşıyan “prelyubodeyaniye” dinî terimi şeklinde girmiştir. Belirtmek gerekir ki, söz konusu terim Rus kültürü mensuplarında bu dinî terim “günah” çağrışımı uyandırmaktadır. Rusça Hukuk Terimleri Sözlüğünde zinanın (eğer zina yapanlar başkalarıyla evli ise) ölüm cezası öngörülen en ağır suçlardan biri olduğu belirtilmektedir.¹³¹ Fakat zinânın her zaman ölüm cezası gerektirmediği, şartlara göre değişik cezaların da uygulanabildiği ile ilgili bilgiyi literatürde bulmak mümkündür.¹³² Sadece bu terimin Rusça hukuk terimleri sözlüğünde dinî bir terim ile karşılandığını vurgulamak gerekir. Bu da Rusça hukuk dilinde kavramların Hristiyanlık terimleriyle pek karşılanmadığının bir göstergesidir. *Zinâ* teriminin sözlükteki Rusça eşdeğeri, Rus kültürü mensuplarının bilincinde zinâ ile ilgili doğru çağrışımı uyandırsa da sözlükteki terimin açıklaması cezası ve uygulaması hakkında yanlış ve kınayıcı tepki uyandırabilir. Bu nedenle söz konusu terimin kapsamlı ve dinî bilgilere dayalı açıklaması yapılmalıydı.

Sonuç

Rusça ve Türkiye Türkçesi yapı bakımından farklı dillerdir, fakat Rus ve Türk hukuk sistemleri aynıdır. Dolayısıyla iki dilde hukukî söylem terim açısından benzerlik göstermeli diye bir yanılgıya düşmek mümkündür. Bununla birlikte Rusça ile Türkçe hukukî söylemdeki terimler köken bakımından oldukça farklıdır. Bunun sebebi ise Türk hukuk sisteminin İslâm hukuk sistemi temelinde gelişmesi kabul edilebilir ve Türkçe hukukî söylemin Arapça ve Farsça kökenli terimlerin çokluğu ile açıklanabilir. Türkiye 1926 yılında

¹²⁷ Esen, “Zina”, 44/440-444.

¹²⁸ İslâm hukukunda çok eşliliği ve İslâm hukukçuların çok eşliliğin meşrutiyeti hakkında farklı görüşler ile ilgili detaylı bilgi için bk. İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar”, *Bilimname* 37/1 (2019), 559-591.

¹²⁹ Trofimov, *Bol’soy yuridiceskiy slovar*, 124.

¹³⁰ Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 221.

¹³¹ Trofimov, *Bol’soy yuridiceskiy slovar*, 428.

¹³² Candan, *Kavram Atlası. İslâm Hukuku I*, 172.

yeni hukuk sistemine geçiş yapsa da yüzyıllar boyunca kullanılan bir terim sistemi miras kalmıştır. Dolayısıyla yabancı dilden alıntı terim kullanmak yerine Türkçe hukuk dilinde eski hukukî terimler sistemi kullanılmaya devam etmekte, hatta korunmaktadır. Rusça hukuk dili ise Avrupa dillerinden alıntılanan terimlerle zenginleştirilmiştir.

Rusça Hukuk dilinde de Arapça kökenli birtakım terimler bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu terimlerin büyük bir kısmı İslâm hukuku ile ilgilidir. Bu tür terimlerin Rusça hukuk dilinde hâlâ kullanılması ile ilgili şunları söylemek mümkündür: Bu terimler 1) Rusya'nın İslâm ülkeleriyle hukukî süreçleri neticesinde; 2) Rusya Federasyonunda İslâm'ın yaygın olduğu ülkelerin hukuk sistemlerinde (ulusal hukuk sistemi) kullanıldığı için; 3) Genel hukuk tarihini anlamak için Rusça Hukuk Sözlüğünde yer almıştır.

Alıntılanan terimler genellikle fonetik değişikliğe uğramıştır. Türkiye Türkçesinde ve Rusçadaki kelime şekilleri fonetik açıdan oldukça farklıdır. Bu durum Arapçanın yazımında sesli harflerin gösterilmemesinden kaynaklanmakta ve anlam açısından herhangi bir değişikliği beraberinde getirmemektedir. Belirtmek gerekir ki, Rus bilim insanları Arapça yazılarını Avrupa usulüne benzer bir şekilde okumaktalar, dolayısıyla Arapçanın yazıya yansımamış birtakım fonetik özelliklerini (kamerî / şemsî harflerin tamlamalarda okunuşları vs.) korunmamaktadır.

İslâm hukuku Türkiye'de uygulanan ulusal hukuk sisteminin temelidir. Dolayısıyla terimler o toplumun mensup olduğu kültürün bir parçasıdır ve birer kültürel öge statüsündedir. Bu durum İslâm hukuku ile ilgili terimlerin büyük bir kısmının Rusçaya transkripsiyon yoluyla alıntılandığını açıklamaktadır. Kültürel ögelerin başka bir kültürde karşılığı bulunmadığı için yabancı kültür mensuplarının söz konusu terimleri doğru algılanması için terimler genellikle duyulduğu gibi alıntılanır ve açıklanması yapılır. Türkçe hukuk dilinde bu terimler yer almamakta, çünkü Türk kültürü mensupları terimlerin taşıdıkları anlamlar hakkında arka plan bilgisine sahiptirler.

Transkripsiyon yoluyla Rusça hukuk diline girmiş terimlerin bir diğer grubunu ise Türkiye Türkçesinde sıkça kullanılan ve ek açıklama gerektirmeyen birtakım terimler oluşturmaktadır. Bu gruba giren terimlerin (sultan, emir, müftü, imam, fetva vs.) açıklamalarında Türkiye Türkçesindeki anlamlarından farklı bir durum tespit edilememiştir. Dolayısıyla söz konusu terimlerin Rusça hukuk diline girmesi ve sözlükte yer alması, onların birer kültürel öge olduğunu ve Rus kültürü mensupları için açıklanması gerektiğini göstermektedir.

Terimlerin bir kısmı Rusça hukuk diline açıklama yoluyla ya da Rusçadaki işlevsel analoglar aracılığıyla kazandırılmıştır. Bu tür terimlerin belirttikleri kavramların birkaçı "günahı" (zina, çok eşlilik) temsil ettiği için Rusçadaki dinî terimlerle karşılanmıştır. Rus kültürüne ait olmayan bir kavramı karşılayan ve Rusçada hiç karşılığı olmayan terimler Rusça hukuk diline kelime grupları şeklinde girmiştir. Kelime grubu oluşturan sözcüklerin leksik anlamları ise ana dili Rusça olanların bilincinde yeni kavramla ilgili doğru çağrışımların oluşmasına yardımcı olmaktadır.

Araştırma esnasında yapılan tespitlerden biri de İslâm hukukunun belirli alanlarıyla (ceza, suç ve vergi) ilgili terimlerinin anlamsal açıdan birbirine yakın olmasıdır. Aralarındaki fark genellikle taşıdığı ek anlamsal özelliklerinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum bazı terimlerin literatürde birbirinin yerine (cizye yerine haraç teriminin kullanılması gibi) kullanılabilceğini de açıklamaktadır. Ayrıca İslâm hukuku terimlerinin

birden fazla anlam taşıyabildiği de tespit edilmiştir. Her terimin taşıdığı anlamların birbirine bağlı olduğunu görmek mümkündür. Mesela, “cizye” teriminin “haraç” terimi yerine kullanılması, ilk terimin ikinci anlamından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Anlamsal bağ suç ile cezayı temsil eden terimler arasında da gözlemlenmiştir. Bunun en belirgin örneği zinâ ile recm terimlerinin bir bağlamda kullanılmasıdır. Rusçada ilkinin dinî günah olarak kabul edilen terimle karşılanırken ikincisi açıklama yoluyla Rusçaya kazandırılmıştır. Sebebi ise Rus kültüründe recm kavramının olmayışdır. İslâm dünyasına ait bir kavram Rusça bilimsel literatüre ne biçimde yer aldığını, doğru yansıtılıp yansıtılmadığını araştırmak gerekir.

İlgi çekici bir diğer durum ise İslâm hukukunun merkezî kavramlarıyla ilgili terimlerin Rusça hukuk terimleri sözlüklerine girmemesidir. Bu nedenle İslâm hukukunun merkezî kavramlarla yakın ilişkili terimlerin de aralarındaki anlamsal bağ yansıtılarak Rusça hukuk terimleri sözlüklerine girdirilmesi ayrı bir önem arz etmektedir.

Rusça hukuk diline girmiş İslâm hukuku ile ilgili terimlerin (günlük Rusçaya girmiş ve Rus kültürü mensuplarının anlamını bildikleri sözcüklerin dışında) açıklamalarının ansiklopedik bilgi içermesine rağmen bilgi eksikliği olması ve daha çok genelleme yapıldığı tespit edilmiştir. Oysa İslâm hukuku terimlerinin derin anlamlar taşıdığı aşikârdır. Dolayısıyla söz konusu terimlerin yabancı kültür mensupları tarafından doğru algılanması için İslâm hukuku ile ilgili bilimsel kaynakların esas alınarak açıklanması gerekmektedir.

A. B. Borisov tarafından hazırlanan Büyük Hukuk Sözlüğünde sadece üç terim (kabala, Müslüman hukuku, tara) tespit edilmiştir. Başka terimlerin girmemesi ise ilgi çekicidir. Bize göre böyle bir durumun sebebi terimlerin bir kısmının (amiral, avariya, sultan, emir vs.) artık yabancı kelime olarak algılanmayıp günlük hayatta kullanılması, diğer bir kısmının ise düpedüz İslâm ile bağlantılı olduğundan söz varlığı belirli konularla sınırlı başka sözlüklere girmesi kabul edilebilir. Çünkü yukarıda belirtilen hukukî terimler sözlüğünde tespit edilemeyen terimleri İslâm Terimleri Sözlüğünde (2014) ve farklı ansiklopedilerde bulmak mümkündür. Ayrıca bu sözlükte söz konusu terimlerin açıklamaları hukukî açıdan çok dinî açıdan açıklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinde düzenlenen açıklamalı İslâm hukuku terimleri içeren sözlüklerin Rusça olarak da düzenlenmesi önerilebilir.

İslâm hukuku ile ilgili neredeyse bütün terimleri dinî terimler sözlüklerinde ve ansiklopedilerinde bulmak mümkündür. Bu durum İslâm hukuk geleneğinin temelinde dinin yattığını göstermektedir. Muhtemelen bu sebeple yeni basılan Rusça hukuk terimleri sözlüklerinde İslâm hukuku ile ilgili terimlere pek yer verilmemiştir. Onları Rusça olarak hazırlanmış dinî terimler sözlüklerinde ve ansiklopedilerde bulmak mümkündür. Bu da söz konusu terimlerin Rusçada din ile özdeşleştirildiğinin göstergesidir. Fakat İslâm hukuku ile ilgili zengin bir bilimsel literatürün var olması göz ardı edilmemeli ve İslâm hukuku ile ilgili terimlerin Rusça bilimsel literatürdeki eşdeğerlerinin kavramsal çerçeveleri teoloji uzmanları tarafından karşılaştırmalı araştırmalar yapılarak değerlendirilmelidir. Çünkü İslâm hukuku ile ilgili yazılmış Rusça bilimsel literatür bu açıdan oldukça elverişli bir alandır.

Kaynakça | References

- Akman, Ahmet. “İslam Hukuku, Mecelle ve Türk Hukukunda Beğenme Şartıyla Satış Üzerine Bir İnceleme”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63/1 (Mayıs 2022), 211-46. <https://doi.org/10.33227/auifd.1002080>
- Alekseeva, İ. *Professionalnyy trening perezovodçika*. Sankt-Petersburg: SOYUZ, 2001.
- Aslan, Mehmet Selim. *Kavram Atlası. İslâm Hukuku II*. ed. Bülent Akot. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Atar, Fahrettin. “Kadı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/66-69. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Atar, Fahrettin. *İl'm usul' al'-fikh. Nauka ob islamskoy yurisprudentsii*. İslamhouse, 2009.
- Başoğlu, Tüncer. “Tâ'zir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40/198-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Nizamiye Yayınları, Fıkıh Serisi-4, 2016.
- Bizyukov, S. N. “Yuridicheskiye ulovki v islamskom prave: put' ot Srednevekov'ya do XXI veka”. *Pravo. Jurnal visşey ekonomiki* 3 (2014), 31-54.
- Borisov, A. *Bol'şoy yuridicheskiy slovar'*. Moskva: Knizhnyy mir, 2010.
- Boynukalın, Mehmet. “Fıkıh Usûlünde Şart Kavramı”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36/1 (Mart 2014), 5-46.
- Candan, Abdurrahman. *Kavram Atlası. İslâm Hukuku I*. ed. Bülent Akot. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Çağlayan, Mehmet. *İslam Hukukunda Sünnetin Yeri*. İstanbul: İhtar Yayıncılık, 1999.
- Çalışkan, İbrahim. “İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1-4 (Ağustos 1989), 367-98.
- Dalgın, Nihat. “Zekat Hükümleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (Ağustos 2004), 43-72. <https://doi.org/10.17120/omuifd.64567>
- Dareste, Rololphe. *İssledovaniya po istorii prava*, Moskva: Knizhnyy dom Librokom, 2. Basım, 2012.
- Demir, Halis. “Hukûkî Belge Hazırlama Uzmanlarından Birisi Olarak Müsevvid”. *Eskiyeni* 49 (Haziran 2023), 539-562. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1276191>
- Dini Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2009.
- Döndüren, Hamdi. “İslâm'da Yaralama ve Ölüme Sebebiyet Vermelerde Diyet, Erş ve Ta'zir Cezaları”. *Helal ve Etik Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2022), 1-10. <https://doi.org/10.51973/head.1202741>
- Ercan, Yavuz. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”. *Belleten* 55/213 (Ağustos 1991), 371- 391.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2005.
- Erkal, Mehmet. *İslâm'ın Erken Dönemlerinde Vergi Hukuku Uygulamaları*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2009.
- Esakov, Genadiy. *Osnovi sravnitel'nogo ugolovnogo prava*, Moskva: OOO İzdatel'stvo Elit, 2007.
- Esen, Hüseyin. “Zina”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/440-444. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Eşit, Davut. “İlk Fıkıh Usûlü Sözlüğü: el-Hudûd Fi'l-Usûl”. *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Güz 2019), 359-382.

- Golev, N. "Postanovka problem na stike yazıka i prava". *Yurisingvistika-1. Problemi i perspektivi* (1999), 4-11.
- Gümüşoğlu, Hasan. *Fıkhı Mezhepler Tarihi. İctihâd-Taklid-Telfik*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Gümüşoğlu, Hasan. *İslâm'da İmâmet ve Hilâfet*. İstanbul: Kayhan Yayınları, 2017.
- Kallek, Cengiz. "Kabale". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/10-12. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kariev, Aiitmammat. "Çarlık Rusya Şarkiyatçısı Nikolay Petroviç Ostroumov (1846-1930) ve İslam Hukuku Alanındaki Çalışmaları". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 4/1 (Haziran 2019), 154-169. <https://doi.org/10.32711/tiad.737569>.
- Key, Muhammed. "İslam Hukukunda Recm Cezasının Sübütü Üzerine Bir Değerlendirme". *Ahi Evran İslami İlimler Fakóltesi Dergisi* 1 (Aralık 2023), 21-37.
- Kızılkaya, Necmettin (ed.). *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. İstanbul, 1. Basım, 2007.
- Köksal, A. Cüneyd. "Fıkıh Düşüncesinde Fiil Kavramı ve Hissî-Şer'î Fiil Ayrımı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 21/1 (2010), 1-14.
- KÜ, Koç Üniversitesi, "Türk Hukuk Kaynakları". Erişim 01 Nisan 2024. <https://libguides.ku.edu.tr/TurkHukuku/dergiler>
- Marçenko, N. *İstoçniki prava: uçebnoe posobie*, Moskva: Norma, 2018.
- Meşkova, İ. "Tehnika perevoda yuridiceskih tekstov i yuridiceskaya lingvistika". *Vestnik RUDN Seriya: Yuridiceskiye Nauki* 4 (2011), 219-223.
- Musul'manskoe pravo (struktura i osnovnie instituti)*, ed. L. Syukiyaynen, Moskva: Institut gosudarstva i prava Akademii Nauk SSSR, 1984.
- NTPİRB, Natsional'nyy Tsentri Pravovoy İnformatsii Respublika Belarus', "Yuridiceskiy Slovar". Erişim 10 Mart 2024. <http://multilang.pravo.by>
- Okur, Hüseyin. "Kıyas İşleminde İlet Birliğinin Sağlanamaması Hali: Kıyâs Ma'A'l-Fârık". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 36 (2020), 17-48.
- Ovacı, Vahap. "İslam Hukukunun Karakteristik Özellikleri". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 7/7 (Temmuz 2016), 69-80.
- Özket, Hasan. "On Dokuzuncu Asır İslâm Hukuk Usûlü Çalışmaları (1800-1923)". *Kilitbahir* 23 (Eylül 2023), 96-124. <https://doi.org/10.52817/zenodo.8338242>
- Rahmanov, Azamdjon- Rahmanov, Abdumuhtor. *İslamskoe pravo: Uçebnik dlya Vuzov*, Taşkent: İzdatel'stvo TGYİ, 2003.
- Sağlam, Hadi. "İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası Mıdır?". *Universal Journal of Theology* 1/1 (2016), 1-19.
- Sağlam, Hadi. "Şer'î Bir Delil Olma Açısından İcmanın Mahiyeti Hakkında Bir Tahlil". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/2 (2015), 161-174.
- Samar, Mahmut. "İslam Hukuk Usulünde Müşterek Lafzın Manaya Delaletine Dair Tartışmalar". *Eskiyeni* 42 (Eylül 2020), 961-984. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.764230>
- Sanaie, Mehdi. *Musul'manskoe pravo i politika: Uçebnoe posobie*, Moskva: İFRAN, 2004.
- Sırım, Veli. "İslâm'da Diyet Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi". *Tevilat* 4/1 (Haziran 2023), 277-295. <https://doi.org/10.53352/tevilat.1309781>
- Sönmez, Abidin. "Sünnetin İslâm Hukukundaki Yeri Ve Önemi". *İslam Medeniyeti Dergisi* 4/37 (Temmuz 1979), 7-54.

- Syukiyaynen, Leonid. “İslamskoye pravo v pravovih sistemah musul'manskih stran: ot doktrin k zakonodatel'stvu”. *Cyberleninka*. Erişim 03 Aralık 2023.
<https://cyberleninka.ru/article/n/islamskoe-pravo-v-pravovyh-sistemah-musul-manskih-stran-ot-doktrin-k-zakonodatelstvu/viewer>
- Syukiyaynen, Leonid. “İslamskoye pravo: vzaimodeystvie yuridiçeskogo i religioznogo naçal”. *Ejegovnik libertarno-yuridiçeskoj teorii* 1 (2007), 97-107.
- Syukiyaynen, Leonid. “Obşçie printsıpy fıkhı kak otrajenie yuridiçeskıh osobennostey islamskogo prava”. *Pravo, Jurnal vişşey şkolı ekonomiki* 3 (2018), 50-80.
- Syukiyaynen, Leonid. *Musulmanskoye Pravo. Voprosı teorii i praktiki*, Moskva: Nauka, 1986.
- Şentürk, Nurettin. “İslam Hukuku İle Modern Hukukun Karakteristik Özellikleri ve Birbirinden Yararlanma İmkânı”. *İlahiyat* 7 (Haziran 2022), 155-165.
- TCAB, Türk Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. “Hukuk Sözlüğü”. Erişim 11 Ocak 2024.
<https://sozluk.adalet.gov.tr/>
- TMB, Türkiye Makaleler Bibliyografisi. “İslam Hukuku”. Erişim 01 Nisan 2024.
<https://makaleler.mkutup.gov.tr/>
- Tornau, Baron. *Musul'manskoe pravo, Vıpusk pervıy. O prave nasledstva po zakonu*, Sanktpeterburg: Vtoroe otdelenie sobstvennoy E.P.V. Kantselyarii, 1866.
- Trofimov, V. *Bol'şoy yuridiçeskiy slovar'*. ed. A. Mal'ko, Moskva: Prospekt, 2009.
- Tuğ, Salih. “İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı”. *Dergipark*. Erişim 15 Kasım 2023.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuamamk/issue/774/8414>
- Türcan, Talip. “Fıkıhdan İslâm Hukukuna”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6 (2005), 11-22.
- Vays, Bernard Dj. *Duh Musul'manskogo prava. Usul al-fikh*, Moskva-Sankt-Peterburg: Dilya, 2008.
- Yıldız, Kemal – Yıldırım, İlyas – Demir, Oğuzkağan. “Türkçe Telif Edilen Fıkıh/ İslam Hukuku Tarihi Çalışmaları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/24 (2014), 127-145.
- Yılmaz, İbrahim. “İslâm Hukukunda Çok Eşliliği Meşru Kılan Şartlar Ve Buna Ruhsat Veren Özel Durumlar”. *Bilimname* 37/1 (2019), 559-591.
<https://doi.org/10.28949/bilimname.513350>
- Yurtseven, Ahmet. “İslam'ın İlk Döneminde Vergi Uygulamalarının Toplu-ma Yansıması”. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi* 8/1 (2019), 65-96.
- Yüksel, Macit. “İcma'nın Siyasî ve Mezhebî Yönü”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1 (2020), 253-264.